

Азыркы кезде кеңири колдонулуп келе жаткан көптөгөн техникалык терминдер, жаңы пайда болгон илим тармактарынын наамдары да тек жагынан алганда грек, латын тилдерине түздөн-түз байланыштуу. Алар: *телефон, телескоп, протон, позитрон, нейтрон, плазма, астрофизика, биофизика, агротехника, радиотерапия, зоотехника* ж. б. Латын тили менен байыркы грек тили кийинки доордо өлүү тилдерге айланып кеткен. Бул эки тилде өз доорунда көптөгөн илимий терминдер, ошондой эле техникага, искусствого, саясатка тиешелүү терминдердин да бир канчасы жаралып келгендиги белгилүү. Кыйла жылдарга чейин латын тили илимдин тили болуп колдонулуп келген. Эки тилдин элементтерин (уңгуларын, сөз жасоочу каражаттарын) термин жаратуу жагына пайдалануу кийинчерээк көптөгөн европалык тилдер үчүн салтка айланган көрүнүш болуп кеткен. Мунун натыйжасында небакта өлүү тилдерге айланып калган грек, латын тилдеринин материалдык базасына негизделип жаралган көп сандаган жаңы терминдер пайда боло баштайт. Сырткы булактардын негизинде жаралган мындай терминдер ар бир тилдин өзүндөгү ички бөтөнчөлүктөргө карай тыбыштык түрүн өзгөртүп, ар түрдүү болуп колдонулбай коё алган эмес. Ошонун натыйжасында бир эле термин ар башка тилде ар түрдүү тыбыштык нормага салынып өзгөрүлгөндүгү белгилүү.

Корутунду. Жогоркудай эл аралык мааниге ээ болгон интернационалдык терминдер кийинчерээк башка европалык тилдерде да кабыл алына баштайт. Алсак, англис тилинин спортко байланыштуу төмөнкүдөй терминдери дүйнө жүзүнө кеңири таралган: *старт, финиш, футбол, баскетбол, боксер, спорт, спортсмен, тренер, хоккей, теннис, матч, тайм, аут*. Музыкага же жалпы эле искусство жагына байланыштуу көптөгөн терминдер итальян тилинен кабыл алынды: *соло, солист, соната, тенор, фортепиано, квартет, трио, либретто, новелла, ария, адажио*. Демек, азыркы учурда атоолордун жана терминдердин жасалышы жана которулушу боюнча чечиле элек дагы көп көйгөйлөр бар.

Колдонулган адабияттар

1. Кудайбергенов Т.Л. Кыргызча химиялык терминдер жана алардын табигый-техникалык предметтер аралык байланышы // Кыргыз тили жана адабияты 14/2008.
2. Сулайманкулов К.С., Кудайбергенов Т.Т. Химиялык терминдердин орусча кыргызча сөздүгү. - Бишкек, 2003.
3. Кыргызстандагы котормо жана анын келечеги. Республикалык илимий-практикалык конференциянын материалдары. – Б., КТУ “Манас”, 2009.

УДК 811. 512. 154

КЫРГЫЗЧА СҮЙЛӨШҮҮ ЭТИКЕТИН ҮЙРӨТҮҮДӨ ТЕКСТТИ КАРАЖАТ КАТАРЫ ПАЙДАЛАНУУНУН ЖОЛДОРУ

Исраилова А.М., И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик университети, ББЖИМ КР, Бишкек ш., e-mail:israilova.akdana@bk.ru

Макалада кыргыз тилин үйрөтүүдө текстти каражат катары колдонуу жолдору каралат. Колдонууга сунуш кылынган текст дидактикалык, коммуникативдик-маданият таануучулук, лингвистикалык-методикалык принциптер таянуу менен тандалып алынып, адаптацияланып берилиши керек. Текст менен иштөөгө карата түрдүү тапшырмаларды берүүнүн негизги максаты – студенттерге тексттин мазмунун түшүндүрүү, негизги оюн аныктоого үйрөтүү, кыргыз тилиндеги тексттердеги логикалык-грамматикалык байланыштарды аныктоого, тексттин темасын толук түшүнүүгө көнүктүрүү, алар аркылуу өз алдынча текст түзө билүүгө машыктыруу жана лексикалык компетенциясын байытууга багытталат. Кыргызча сүйлөшүү этикетинде колдонулуучу сөз, сөз айкашы жана сүйлөмдөр боюнча студенттердин жекече сөздүк-минимумун түздүрүү тууралуу сөз болот.

Негизги сөздөр: кыргызча сүйлөшүү этикети, маданият, саламдашуу салты, өзгөчөлүктөрү, жаш-курагы, сөздүн мааниси, пайдалануу, колдонуу, сунуш кылынган, дидактикалык, коммуникативдик-маданият таануучулук, лингвистикалык-методикалык принциптер, таянуу, тандала, адаптацияланат, берилет, иштөө, түрдүү, тапшырмалар, берүү, негизги максат, мазмунун түшүндүрүү, негизги оюн аныктоого үйрөтүү, логикалык-грамматикалык байланыштарды аныктоого, тексттин темасын толук түшүнүүгө көнүктүрүү, өз алдынча текст түзө билүүгө машыктыруу, лексикалык компетенциясын байытууга, кыргызча сүйлөшүү этикети, сөз, сөз айкашы, сүйлөмдөр, жекече сөздүк-минимумун, түздүрүү, тууралуу, сөз, болот.

ПУТИ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕКСТА КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ КЫРГЫЗСКОМУ РЕЧЕВОМУ ЭТИКЕТУ НА УРОКАХ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА

Исираилова А.М., КГТУ им.И.Раззакова

В статье рассматривается текст как средство обучения кыргызскому языку. Предложенный текст, должен быть адаптированным, он подбирается опираясь на дидактические, коммуникативно-культуроведческие, лингвистико-методические принципы. Основная цель заданий при работе с текстами, как средством обучения – объяснить содержание текста, научить определять основную смысл содержания и уметь составлять самостоятельно текст, а также направлено на обогащения лексического минимума студентов. Здесь также рекомендуется составление слов, словосочетаний, предложений, словаря-минимума по кыргызскому речевому этикету

Ключевые слова: кыргызский речевой этикет, культура, традиции приветствия, особенности, возраст, значения слова, использование, предложенный текст, должен быть адаптированным, опирается, на дидактические, коммуникативно-культуроведческие, лингвистико-методические принципы, основная цель, задание, работа, средство обучения, объяснить содержание текста, научить, определять, основную смысл, содержания, уметь, составлять, самостоятельно, текст, направлено, на обогащения, лексический, минимум, здесь, рекомендуется, составление, слова, словосочетания, предложения, словаря-минимум, кыргызский, речевой, этикет, индивидуально, о, будет,

USIND A TEXT AS A TOOL OF EDUCATION IN THE KYRGYZ SPEECH ETIQUETTE

Isirailova A.M., The Ministry of the Education and Sciences of Kyrgyz Republic Kyrgyz State Technical University named after I.Razzakov, Bishkek, e-mail: isirailova.akdana@bk.ru

The article contains an information which could be helpful for people who want to start learning Kyrgyz language as a second one. The following text is built on didactical, communicative-cultural, and linguistic-methodical studies. The main purposes of working with the article are firstly to explain its content, secondly to try to understand essential information given in it, thirdly to know how to make up a new text on your own and finally it would enlarge the students' lexical resources. What's more, there are given several references for students to learn more Kyrgyz language words, phrases and sentences.

Keywords: Kyrgyz language, speech etiquette, culture, custom (traditional) greetings, features, age, word meaning, usage, given text, needs to be adapted, leans, on communicative-cultural, linguistic-methodical studies, main purpose, exercises, work, source of learning, content, to know how to do smth, make up, on your own, text, directed, on enlargement, lexical, minimum, here, it is recommended, building, words, phrases, sentences, minimum lexicon, Kyrgyz, speech, etiquette, individually(yourself).

Тилди эне тил же экинчи тил катары окутуунун методикасы илиминде соңку мезгилдерде текстке кайрылуу, текстти колдонуу, текст менен иштөө жана текст түздүрүү иштерине өзгөчө көңүл бурула баштады. Ал эми кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун методикасында бул проблемага К.Д.Добаев, С.К.Рысбаев, Ж.А.Чыманов, З.Тагаева, Н.Бийгелдиева сыяктуу окумуштуу-методисттер кайрылышып, тилди окутууда текст менен иштөөнүн келечектүүлүгүн жана эффективдүүлүгүн баса белгилешүүдө. Мисалы, методист-окумуштуу Ж.А.Чыманов кыргыз тилин окутууда тексттин алган ордун төмөнкүдөй аныктайт: “Текст – кыргыз тилин окутуунун мазмунун негизги өзөгү. Ал сабак процессинде каражат, дидактикалык материал, үлгү, булак ж.б. катары колдонулуучу универсалдуу жана окутуунун максатына жетишүүгө негизги тилдик-кептик татаал бирдик. Текст кыргыз тили мугалиминин колундагы, эгер ыктуу алдын ала ойлонулуп колдонулса, ары таасирдүү, ары кызыктуу лингвистикалык, адабий-эстетикалык, адеп-ахлактык жана башка дидактикалык, максаттарды ишке ашыруучу курал болуп саналат”. Албетте, көркөм публицистикалык, айрым учурда илимий стилде жазылган тексттерди сүйлөшүү этикетин үйрөтүүдө колдонуу үчүн тексттин дидактикалык маани-маңызын, мүмкүнчүлүктөрүн толук таанып-билип, аны окутуу-үйрөтүү ишинде пайдалануунун ык-жолдорун “максаттуу тандап алуунун” мазмунун толук билүү зарыл.

Максат белгилүү болуп, аныкталгандан кийин аны ишке ашыруунун (үйрөтүүнүн) жагдай-шарттарын тактап алуу зарылдыгы туулат. Бул маселеде кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун методикасы боюнча белгилүү адис-окумуштуу С.К.Рысбаев: “... сүйлөшүү маданияттуу жүзөгө ашышы үчүн адамдардан көп нерсе талап кылат”, – деп белгилеп, маданияттуу сүйлөшүүнүн он шартын ачык көрсөткөн.

Студенттер кыргызча сүйлөшүү этикетин толук өздөштүрүү, аны өз жашоо-ишмердүүлүгүндө такай колдонууларына жетишүү үчүн алар кыргыз элинин саламдашуу салттарын билүү менен бирге кыргыз маданиятын, салтын, үрп-адатын ж.б. терең билүүлөрү керек. Албетте, бул сыяктуу кыргыз таанууга тиешелүү маалыматтардын өзүн окутуп-үйрөтүүнү кыргыз тили сабагы өз алдына максат катары койбойт. Бирок, ошол эле учурда маданияттуу, кыргызча сүйлөшүү этикетинин нормаларына ылайык пикир алышууга көнүгүү үчүн студенттер саламдашуунун камтыган маанилерин, аткарган кызмат-милдеттерин да билүүгө тийиш. Бул сыяктуу татаал жана көлөмдүү материалды окутуп-үйрөтүүдө төмөнкү текст менен иштөөнү сунуш кылабыз.

Кыргызча сүйлөшүү этикетин үйрөтүүдө каражат катары колдонууга сунуш кылынган текст төмөнкүдөй принципке таянуу менен тандалып алынып, адаптацияланат:

дидактикалык принциптер: сүйлөшүү этикетин үйрөтүүнүн максаты менен мазмунуна, кеп ишмердүүлүгүндөгү сүйлөшүү этикетинин алган ордуна студенттердин кызыгуу, өздөштүрүү деңгээлине, практикалык принциптерине карай;

коммуникативдик-маданият таануучулук принциптер кыргыз тилинде баарлашууда кандай учурда жана кандай максатка сүйлөшүү этикетине тиешелүү тил каражаттарын колдонула тургандыгына, сүйлөшүү этикетинин пикир алышууга тийгизген таасирине карай;

лингвистикалык-методикалык принциптер: кыргыз тилинин лексико-грамматикалык өзгөчөлүктөрүнө жана жаш-курагына карай тандалат.

Текст боюнча биринчи тапшырма лексикалык компетенцияны байытууга багытталат. Башкача айтканда 1) текстти окуп, түшүнгөнүн кыскача айтып берүү; 2) тексттеги маанисин түшүнбөгөн сөздөрдү дептерге көчүрүп жазуу; 3) өз ара жардамдашуу менен түшүнүксүз сөздөрдүн маанилерин чечмелөө; 4) түшүнүксүз болгон сөздөрдүн түшүндүрмөлөрүн окутуучу менен бирдикте тактап, сөздүктү түзүп чыгуу; 5) 2-3 студенттин текстти үн чыгарып, мүмкүн болушунча көркөм окуу.

Экинчи тапшырма: 1) тексттин темасын ачып көрсөткөн 2-3 сөздү тексттен көчүрүп жазгыла; 2) түшүнүксүз сөздөрдүн маанисин орус тилинде түшүндүрүп бергиле: салам, алик, арыбаңыз, бар болуңуз, эсенсизби, мал-жан аманбы.

Текст менен иштөөгө карата түрдүү тапшырмаларды берүүнүн негизги максаты – студенттерге тексттин мазмунун түшүндүрүү, негизги оюн аныктоого үйрөтүү, кыргыз тилиндеги тексттердеги логикалык-грамматикалык байланыштарды аныктоого, тексттин темасын толук түшүнүүгө көнүктүрүү, алар аркылуу өз алдынча текст түзө билүүгө машыктыруу.

Биринчи тапшырма. Тексттен саламдашуу жөнүндө маалыматтарды камтыган сүйлөмдөрдү тапкыла.

Экинчи тапшырма. Текстти маанилик бөлүктөргө ажыраткыла, ар бир бөлүккө ат койгула.

Үчүнчү тапшырма. Текст боюнча суроолорго жооп бергиле.

Төртүнчү тапшырма. Тексттин мазмунунун негизинде өз элинде саламдашуу менен кыргыз элиндеги саламдашуунун ортосундагы жалпылыкты жана айырмачылыктарды аныктап бер. Алгылыктуу жактарын аныктап көрсөт.

Бешинчи тапшырма. Сол тараптагы сүйлөмдөрдүн уландысын оң тараптагы колонкалардан таап, көчүрүп жазгыла.

Текст боюнча жогорку тапшырмалардын бардыгы аткарылып бүткөндөн кийин “Кыргызча саламдашуу этикетинин өзгөчөлүктөрү эмнеде?” деген темада талкуу уюштурулуп, жыйынтыктары чыгарылат. Андан соң 2-3 студент текстти кайрадан үн чыгарып окушат. Башка тилдүү студенттер кыргызча тексттерди шар, уккулуктуу жана **Ү,Ө,Н** тыбыштарын туура айтып окууга да көнүгүүлөрүнө дайыма көңүл бурулууга тийиш.

Кыргызча сүйлөшүү этикетинде колдонулуучу сөз, сөз айкашы жана сүйлөмдөр боюнча студенттердин жекече сөздүк-минимумун түздүрүү да жакшы натыйжа берет.

Кыргызча саламдашуу, көрүшүү, учурашуу жөрөлгөлөрү, аларда колдонулуучу тил каражаттары тууралуу студенттер толук маалыматтарды алып, өз сүйлөөлөрүндө активдүү колдоно башташкандан кийин, бул теманы кеңейтип ар түрдүү улуттардагы саламдашуу этикетин, жакшы сөздөр боюнча, маалыматтарын берүү үчүн эки тилде жазылган тексттерди пайдаланууну сунуш кылса болот.

Колдонулган адабияттар

1. Чыманов Ж.А. Байланыштуу кепти окутуунун негиздери [Текст] / Ж.А.Чыманов – Б.: Эркин-Тоо, 1997. – 100 б.
2. Култаева Ү.Б. Кыргыз тилин бөтөн тил катары окутуунун методикасы [Текст] / Ү.Б.Култаева.– Б.: 2003. – 226 б.
3. Рысбаев С.К. Окуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуу маселелери [Текст]/ С.К.Рысбаев.– Б.: 2007. – 131 б.

УДК 334.784(1.712.1/2)

ИНТЕГРАЦИЯ СТРАН СНГ: ЭВОЛЮЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ

Коджомуратова Росия Назарбековна, к.э.н., доцент, КГТУ им. И. Раззакова, Кыргызстан, 720044, г.Бишкек, пр. Мира 66, e-mail:mika_1979@mail.ru

Асанакунова Гулжан Букарбаевна, доцент, КГТУ им. И. Раззакова, Кыргызстан, 720044, г.Бишкек, пр. Мира 66, e-mail: gasanakunova@mail.ru

Развитие интеграционных процессов является важнейшей характеристикой современного мирового хозяйства. Процессы международной экономической интеграции заметно активизировались во второй половине XX в. в различных регионах земного шара, в частности, на постсоветском пространстве.